

Zondag 12 juni 2011: Orchideeënwandeling Vorsdonkbos-Turfputten te Gelrode (Aarschot)

Vorsdonkbroek is één van de klassiekers in de geschiedenis van onze vereniging. Dankzij het afdwingen van de bescherming en het beheer van waardevolle delen sinds 1979 werden verloren gewaande natuurwaarden terug springlevend. Ook bij het brede publiek zijn de bloemrijke graslanden met ontelbare aantallen gevlekte orchis een begrip geworden, zelfs in gans Vlaanderen. Natuurpunt Oost-Brabant wil je van de geschiedenis en de biodiversiteit van dit gebied laten proeven tijdens deze mijlpaalactiviteit.

14u00 - 17u00: Wandelingen, info, dranken en hapjes.

Afspraak: oud stationsplein (hoek huidige Wipstraat en Vorsenzang) te Gelrode.

Info: www.natuurpuntoostbrabant.be of Bert Neefs 016 56 09 31, bert.neefs@skynet.be

Foto Ingrid Beerens

Op zondag 12 juni willen we het werk tonen van 40 jaar inzet voor één van de meest gerenommeerde natuurgebieden in ons werkingsgebied: Vorsdonkbos-Turfputten te Gelrode

Een glorierijk verleden

Het behoud van dit gebied was (zoals op zoveel plaatsen) alles-behalve evident, en zelfs vandaag voor sommigen nog steeds niet. Nochtans leek het gebied vroeg voorbestemd voor een mooie toekomst. Reeds in de 17e eeuw werd omwille van de mooie en groene omgeving het middeleeuwse kasteeldomein 'Rivieren' in het gebied omgevormd tot een 'hof van plaisantie' voor de adel, in de 19de eeuw volgt nog het kasteel 'Nieuwland' met landschappelijk park. Met de ontsluiting door spoorweg en spoorwegstation wordt het gebied vanaf de tweede helft van de 19de eeuw een echt eldorado voor floristen en het excursiegebied van Leuvense studenten voor het samenstellen van het verplichte herbarium. Precies een eeuw geleden, ver-eeuwigt professor Jean Massart - de pionier van de Belgische natuurbescherming - het landschap van het gebied in één van zijn beroemde foto's. In de bekende publicatie 'Mooi Hageland' uit de jaren 1950 noemt de Gelroodse hoofdonderwijzer Ulens in zijn bijdrage het gebied een echt natuurreservaat. Ook de opstellers van de Belgische bodem- en vegetatiekaarten (L. Baeyens en M. Dethioux) valt de bijzondere verscheidenheid van het gebied op en ze verwijzen er uitdrukkelijk naar in verschillende van hun later gepubliceerde artikels.

Teloorgang na WO II

Daarna wordt het stil rond het gebied en in volle naoorlogse euforie begint men de omgeving (Heikantberg, duinen van Zal-laken, later de Middelberg...) te verkavelen. Nieuwland wordt in de 70-er jaren als industrieterrein bestemd. In Vorsdonkbroek zelf worden de oostelijke turfputten hergraven tot visvijvers, of andere gebruikt als stortplaats. In de ogen van de meeste mensen en de lokale politici was het gebied voor niets anders geschikt. Dit was een dramatische ommekeer in de houding tegenover het gebied. Tientallen generaties lang was het economisch de belangrijkste plek van het dorp: er kon turf en goed stookhout worden gewonnen voor de haard, gras en hooi voor het vee groeide er steeds rijkelijk zonder enige bemesting dankzij de jaarlijkse overstromingen van de Demer, wild en vis zaten er in grote hoeveelheden. Met de opkomst van de consumptiemaatschappij bleek dit vlug vergeten of van geen tel meer.

De jonge vereniging in de bres

De pletwals die toen over het landschap raasde was één van de belangrijkste drijfveren voor de natuurbescherming, ook in onze streek. In het kader van de pas gegroeide samenwerking

van de Hagelandse lokale actiecomités in onze overkoepelende vereniging (Oromb, later Natuur en Landschap), probeert André Roelants uit Boutersem een beeld te krijgen van de belangrijkste natuurgebieden uit het werkingsgebied. Zo is hij één van de eersten die in 1974 het Vorsdonkbroek 'herontdekt'. Hij brengt terstond verslag uit aan het bestuur en schrijft een artikel over zijn ontdekkingstocht in het tijdschrift 'Nu of Nooit'. In 1975 gaan Paul Durinck en Hugo Abts achter de vlinders aan op de overgebleven blauwgraslanden en ontdekken er één van de laatste populaties van de 'zilveren maan', een ondertussen in Vlaanderen volledig uitgestorven parelmoervlinder. In 1976 levert Rosemie Philippe aan de KUL een licentiaatthesis plantkunde af over het gebied en via Herman Stieperaere wordt er ook veldonderzoek gedaan door de studenten van de Gentse Universiteit.

Met de discussie rond het opstellen van de gewestplannen vormen de jaren 1970 ook beslissende tijden voor de toe-

komst van de dan nog resterende natuurgebieden. Dankzij overtuigende nota's en rapporten van onze vereniging kreeg een groot deel van het gebied uiteindelijk een reservaat- en natuurbestemming. Ondanks ons pleidooi om het waardevolle moerasgedeelte van Nieuwland te vrijwaren van de geplande industriezone, besluit de overheid deze toch mee op te nemen als een 'reservegebied waardoor op lange termijn aan de oppervlaktebehoeften van de industrie kan worden voldaan'. Het is op dat moment voor onze vereniging eveneens hard strijd leveren voor de redding van s' Hertogenheide en de Middelberg. De actie voor deze laatste unieke Hagelandse heuvel mislukte op de valreep en zorgde voor een groot trauma bij de jonge vereniging.

Voor Vorsdonkbroek gingen we het in 1979 meer structureel aanpakken. In afspraak met de Belgische Natuur- en Vogelreservaten – waar op dat moment een groeiende samenwerking mee ontstaat – worden contacten gelegd met eigenaars om de eerste percelen (nabij de spoorweg) te kunnen huren. In dat jaar volgt de eerste maaibeurt door Jan Vandenbergh, Firmin Van Passel, Nand Van Laer, André Roelants en Hugo Abts. Maar zowel financieel als manueel waren de mogelijkheden zeer beperkt en ondanks de wettelijke statuten gingen de aantastingen nog steeds door. In 1982 starten de NMBS en de stad de aanleg van een dubbelspurs-betonbaan langsheen de spoorweg, 'want bij werken aan de nabij gelegen Leuvensesteenweg zou hierdoor in een gepaste omleidingsbaan kunnen worden voorzien'. Grondoverschotten en allerlei stortmateriaal werden van alle kanten naar het gebied afgevoerd en in 1982 telden we zo 15 stortplaatsen in bedrijf. De stad Aarschot had nog niet zo lang daarvoor (in 1981) zelf het voorbeeld gegeven door het verzamelde sluisstort van een door onze vereniging en verschillende jeugdbewegingen georganiseerde opruimingsactie te Meetshoven in het gebied te komen storten! Dit was (en is soms nu nog) de mentaliteit en de houding vanwege het

V.l.n.r.: Cor Van Istendaal, Wim Merten en Liesbeth Van Laer. Heropstart van het hooibeheer op de orchideeëngraslanden tijdens een van de eerste JNM-kampen, helft jaren 1980. Foto Stef Boogaerts

stadsbestuur en sommige speculerende eigenaars tegenover een op Vlaams en Europees vlak uniek natuurgebied. Op het hoogtepunt van deze wantoestanden werd een crisisvergadering georganiseerd door de regionale vereniging. Nieuwe bestuursleden zoals John Vansimpsen en Paul Debrye zetten zich mee achter een offensief voor het gebied waarbij prompt beslist werd de Belgische Staat (toen nog eindverantwoordelijke voor de NMBS) in kortgeding te dagvaarden. Op het terrein werd een info- en protestwandeling georganiseerd. Met een themanummer van 'Natuur en Landschap' gewijd aan het gebied probeerde Firmin Van Passel deze waarden voor iedereen nog eens duidelijk te maken. Dit dossier vormde op dat moment mee de basis voor een eerste voorlopige rangschikking ('klassering') van het gebied, welke uiteindelijk pas in 1994 definitief werd betekend.

De ommekeer

Juridisch werd de zaak met glans gewonnen en na nog heel wat getouwtrek en onderhandelen (waarbij onze vereniging voor het eerst in het Aarschotse 'gedoogd' werd als gesprekspartner) kwam een bescheidener 'langsweg voor aangelanden' uit de bus. Voor een aantal beleidsmensen betekende dergelijke wending niet minder dan een psychologische shock... Toen in die periode de Vlaamse afvalstoffenmaatschappij (OVAM) werd opgericht en milieudelicten op Vlaams niveau konden worden overgemaakt via 'de groene lijn' werden daarna één voor één de stortplaatsen gesloten, en kwam er stilaan een ommekeer voor het gebied.

In 1983 hield onze vereniging het Natuurfonds Hageland boven de doopvont. Door het bijeenbrengen van eigen centjes zou getracht worden waardevolle percelen aan te kopen. De eerste grote kans deed zich in 1986 voor in Vorsdonkbroek. Na lang wikken en wegen kon voor het eerst in de Oost-Brabantse geschiedenis een milieuvereniging eigen percelen verwerven. Dit gebeurde toen allemaal zonder één frank subsidie. Maar we leerden hieruit dat onze leden en sympathisanten zich optrouwen aan zo'n concrete acties, dat het op dergelijke manier veilig stellen als gedurfd, zeer concreet en effectief werd gezien. Elke aankoop genereerde dan ook telkens een reeks extra giften en een aantal leden ondersteunden het gebied met een regelmatige 'peterschapsgift'. Ook schoot de afdeling bij elke nieuwe aankoop in actie om met allerlei activiteiten extra zaad

Jan Vandenbergh tijdens de eerste maaibeurt van het orchisshooiland in 1979. Foto Edward Vandenbergh

Aanleg illegale tweevaksbetonbaan en een 15-tal storten in bedrijf, begin jaren 1980. Foto's Luc Vervoort

Eeuwenoud moerasbos eindelijk naarwaarde geschat dankzij het werk van onze vereniging. Foto Luc Nagels

in het bakje te brengen. Dit gaf een belangrijke impuls aan de groei van de afdeling die eenzelfde stijgende curve vertoonde als die van het aantal aankopen en van de beheerde natuurgebieden.

Terreinen aankopen of in beheer nemen heeft – naast duurzame vrijwaring – uiteraard ook de bedoeling om er een gepast beheer te kunnen op voeren. Veel van de oorspronkelijke variatie was immers ook in Vorsdonkbroek verloren gegaan door populieraanplantingen, verlanding van waterplassen, het ongemeaaid blijven van de unieke orchideeënhooilanden. Met een handvol mensen werd de eerste jaren volhard in het herstellen van wat verloren was gegaan. Dit was echt labeurwerk en weinigen konden overtuigd worden om mee te doen en keken wat meewarig naar zo'n gekkenwerk. Op initiatief van Stef Boogaerts en later van Peter Hendrickx, Filip Meyermans, Koen Berwaerts en Johan Wouters werden door de Jeugdbond voor Natuurstudie (JNM) 13 jaar lang zomerkampen ingericht om het maaibeheer van de vrijwilligers met jeugdig enthousiasme te ondersteunen. Op dat moment kwamen bij Natuurreservaten vzw de eerste terreinmedewerkers in dienst via het zgn. 'Derde Arbeidscircuit'. Planmatig en met duidelijk perspectief voor ogen kon het beheer – zowel in oppervlakte als qua onderbouwing – een versnelling hoger schakelen. Benny Alaerts, Jef Van Rompuy en later Herwig Kevelaerts en Eric Spiessens maakten er een erezaak van om de verloren gegane glorie van dit gebied terug naar boven te halen. Het gebied was op vele vlakken een proefterrein voor verschillende technieken van natuurbeheer. Daarna gold het als een referentie op dit vlak.

Schitterende resultaten

De resultaten bleven niet uit. De metamorfose op veel terreinen begon nu steeds meer mensen op te vallen, zeker nadat onze percelen ook lokaal meer het landschap gingen bepalen doordat de beheerde oppervlakte langzaam toenam. In begin

jaren '90 begon de vrijwilligerswerkgroep volop te draaien met de komst van Bert Neefs als co-conservator en verder René Van Hellemont, Ruud Wouters, Bart Brabants, Luc Storms, Danny Schoovaerts, Mark Lehouck, Jan Wellekens, Kris Casters en Vic Van Rensbergen, later gevolgd door Ronny Weckhuysen en Linda Scheerens met de kinderen, Paul Verstraete en Moniek Vandenbergh, Johan Eyckmans, Erwin Rooms, Mario Stappers en Hans Vandycke en Ilse Desmet en kinderen en de familie Deprez als vaste aanwezigen op de werkdagen. Al 20 jaar is er een vaste regelmaat van werkdagen op de eerste zaterdag van elke maand, uitgezonderd in de vakantiemaanden wanneer het jaarlijks hooiweekend doorgaat op het laatste weekend van juli.

Ook de geleide wandelingen konden op een groeiende belangstelling rekenen waarbij deelnemers soms letterlijk de mond open viel bij het zien van zoveel kleurenpracht in de hooilanden. Tientallen brede- en duizenden gevlekte orchissen verveelvoudigden om de paar jaren, maar ook heel wat andere (zeer zeldzame) planten doen het goed of kwamen terug. Bijna 500 soorten konden al die tijd worden herkend, dat is ook op Vlaams niveau een zeer uitzonderlijk aantal. Variatie in de begroeiing met een afwisseling van bloemenrijke hooilanden, open waterpartijen en gevarieerde bossen deden ook veel andere soorten toenemen: vlinders, libellen en amfibieën, waardoor vogels als boomvalk, waterral, wintertaling, blauwe reiger, houtsnip, wespandief zich vestigden als broedvogel.

Door deze positieve belangstelling – eerst van mensen van verder weg – groeiden ook meer en meer in het dorp zelf de belangstelling en de waardering voor het gebied. De terugkerende publieksactiviteiten op het oude stationsplein van Gelrode trokken van langzaam meer volk en sinds een zestal jaar zijn ze herdoopt in de jaarlijkse 'Statiekermis met Vorsdonkloop'. Ook via het project 'Educatief Natuurbeheer' en de openstelling voor scholen en kinderen is het draagvlak voor het gebied sterk gegroeid. Terecht kan je stellen dat het gebied door onze vereniging terug 'waarde' werd gegeven, na een 50-tal donkere jaren te hebben doorgemaakt.

Blijvende uitdagingen

Ondanks het feit dat bijna de helft van het gebied (momenteel 55 hectare) nu in beheer is bij Natuurpunt, zijn de uitdagingen niet minder groot. Afgelopen 15 jaar hadden we een hele kluit aan de dreigende functiewijziging van de oude boswachterswoning midden het gebied. De overtredingen werden gelukkig door de rechtbank veroordeeld en het huis is zelfs moeten afgebroken worden. Toch zijn er nog regelmatig sluipende aantastingen van het gebied, zowel door eigenaars als door overheden. Eén van de constante dreigingen is de uitbreiding van het industrieterrein Nieuwland tot vlak tegen het gebied. Het Aarschotse stadsbestuur blijft hemel en aarde verzetten om de Demervallei verder in te palmen voor industrie en is doof voor elk alternatief. Het gebied heeft unieke Europese natuurwaarden en is uiterst kwetsbaar voor oa. verstoring van de (grond)waterhuishouding.

Met de lustrumactiviteit op zondag 12 juni willen we de boeiende geschiedenis van de afgelopen 40 jaar in het gebied schetsen en merktekens hiervan op het terrein aanduiden. Op dat moment bloeien normaal gezien nog duizenden gevlekte orchissen, wat alvast een feestijn voor het oog belooft.

Luc Vervoort